

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Copyright © 2025, Горан Перчевић
Copyright © 2025 за ово издање Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-05546-7

Ова књига штампана је на природном рециклираном папиру од дрвећа које расте у одрживим шумама. Процес производње у потпуности је у складу са свим важећим прописима Министарства животне средине и просторног планирања Републике Србије.

Горан Перчевић

ОТВОРИТЕ ОЧИ УМА!

ДОСИТЕЈ
ОБРАДОВИЋ

– ПОУЧЕНИЈА ЗА НОВО ДОБА –

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Београд, 2025.

*Ову књигу посвећујем мојим ћеркама
Анђели и Надежди, као и омладини Србије.*

САДРЖАЈ

Уместо предговора – Љубивоје Ршумовић, <i>Досијеју умиленије</i>		9
I	У векове гледа	13
II	Здрав разум против постистине	23
III	О словесни чловече, мисли, суди, расуждавај, познај!	37
IV	Воспитаније младости – ствар је најнужнија и најполезнија човеку на свету	47
V	Божице рођења!	71
VI	Лепота је без разума цвет у благу	85
VII	Да избавимо душу нашу од сужањства душевнога	95
VIII	Моја ће књига написана бити чисто србски, да је могу разумети сви србски синови и кћери	103
IX	На пут, на пут! И моје срце почело ми је као прорицати да ћу странствовати	119
X	Сад ви радите за потомство, а не за вас!	125
XI	Живети под мудрим и законима прављеним где се нико не боји насиља и неправде	145
XII	Уздај се у се и у своје кљусе	157
XIII	Он је љубио свој род	171
XIV	Разлучити веру од празноверице	189
XV	У Патријаршији	201
XVI	Не раздељујте се и не мрзите се између себе	211
XVII	Да живимо разумно и добро чинимо на корист и радост себи и другима	221
XVIII	Изабрати најбоље	233

Горан Перчевић

XIX	Велики народни учитељ.....	247
XX	Востани Србије... покажи Европи своје красно лице....	255
НОВО ПРОСВЕТИТЕЉСТВО.....		271
РЕЧ О КЊИЗИ: академик Данило Баста, академик Дарко Танасковић, проф. др Александар Јерков, академик Матија Бећковић, проф. др Славица Ђукић Дејановић, проф. емеритус др Славко Гордић, проф. др Војислав Јелић, проф. др Зоран Аврамовић, проф. др Ирина Деретић.....		299
ЗАХВАЛНИЦЕ.....		331
БЕЛЕШКА О ПИСЦУ.....		333
ЛИТЕРАТУРА.....		337
РЕГИСТАР ИМЕНА.....		347

*Горану,
Уместо њредговора!*
Љубивоје Ршумовић

Горану,
Уместо њредговора!
Љубивоје Ршумовић

ДОСИТЕЈУ УМИЛЕНИЈЕ

*А Србима њрекор
Уместо њосвете*

Где је сада онај Хоповац грешни
Да вам размрси на души чворове
Већ сте и Богу и људима смешни
Упетљани у глупе спорове

У туђем оку тражећи слику
Топимо се кô санте леда
Има ли онога где на видику
Што идућ учи у векове гледа

Јер нема горих људи
Од оних који се противе
Просвећивању
И образовању

Народа
Јер такви да могу
Сунце би угасили

Јер Востани камене
Из земље црнице
Јер покидај окове
Раскуј брњице
Књига нек замени
Сокове незнања
Реке да усмере
Своје токове
Пресуди олошу
Да боље сутра дође
Јер *Којекуде Милошу*
Јер *Чиниш волико Ђорђе*
Востани не заостани

Зовите га мудрог без премца
Ви који глагољате и појете
Сабрани око смернога чернца
Чујте здраваго разума совјете

Све што би паметан говорио
Научио
У божјој њиви се мучио
Копео да пропао не би
Да би неуморио
Он кулучио
Да би нас за векове створио
Да би докучио

Како је бити први
Попечитељ сербски
Јер Он кога поздрави
Тај оздрави одмах
Од свих болести
Које трују душу

Просветлиће вас његов геније
Мајстори неимари творци
Схватићете наравоученије
Књига *Не звона и ирајорци*

Јер сваком правда
Јер да буде јасно
Јер сваком Слобода
Јер никад касно
Који хода да може
Уз помоз Боже
Живети љуцки
Трајати часно

Где вам је сад онај Доситеј Ђакон
Европејац зналац дародавац
Да смисли нови морални закон
И штапом да нам покаже правац

I

У ВЕКОВЕ ГЛЕДА

Цела српска култура може се посматрати и вредновати у односу на време од Светог Саве до Доситеја, и од Доситеја до наших дана. Непоколебљива вера у напредак друштва и доброту човека начинила га је нашим највећим реформатором. Иако се понекад воде расправе о томе и чују се одређена сумњичења, одавно је потврђено шта је Доситеј за нас – темељ на који се ослањамо.

Доситеј Обрадовић (1739/1742–1811) одиграо је велику историјску улогу. Његове заслуге су многобројне и разноврсне. Утемељивач је наше модерне просвете. Одлучно се заложо за писање на народном језику, и по томе је претеча Вукове језичке реформе. Из његових књига српски народ је први пут могао читати на свом, народном језику. Омеђио је српски духовни простор и први поставио национално питање као предмет културе. Први је наш нововековни филозоф и педагог. Весник је српске модерне дипломатије. Родоначелник је наше савремене књижевности. Аутор је прослављене песме, незваничне химне *Восџани Србије*. Први је наш интелектуалац енциклопедијског знања и светски путник. Први је борац

за равноправност жена. Народни је ујединитељ и помириатељ. Промотер је међурелигијског дијалога и наш највећи европејац. Србима је приближио модерно схватање политике као јавне делатности, чији је циљ народна полза или општа корист. Најсрчанији је критичар ондашњих негативних појава у свештенству, али и борац за изворне вредности Цркве...

Из историјског низа знаменитих личности српског народа, Доситеј се издваја по томе што је искорачио из свога доба. За њега важи правило: Читамо га данас као да је писао јуче.

Прелаз из XVIII у XIX век био је од судбинског значаја за српски народ и васкрс државе српске. Улога Доситеја Обрадовића у то време била је и прекретничка и одлучујућа. У последњих две стотине година то су препознали и признали наши највећи и најзначајнији умови.

На београдском Студентском тргу, у парку, налази се споменик Доситеју Обрадовићу у природној величини. Вајар Рудолф Валдец (1872–1929) представља га као путника који, са књигама под мишком као јединим пртљагом, након бројних путовања, надахнут родољубљем и вођен просвећеним знањем, долази у Београд. Реченица исписана на доњем делу постаментa завршава се речима – *у векове іледа*. Не знамо ко је њен аутор, али боље, краће и упечатљивије није се могао исказати Доситејев визионарски дух. Водио га је јасан циљ – просвештеније и полза свог народа.

Како би остварио своју мисију, са невероватном лакоћом користио је различите књижевне форме: есеј, басну, биографију, аутобиографију, писмо, превод. Басне је, примера ради, слободно препричавао да би постигао свој науm – једноставно, али упечатљиво саопштавање сопственог наравноученија. Како је живео у времену цензуре, писао је како се тада смело. Зато га треба читати мудро, јер понекад он једно

Отвориће очи ума!

говори, а друго исказује. Ипак, веома је водио рачуна о томе шта ће рећи поколења „за сто година“, како је и сам записао, а не само његови савременици.

Његова поученија и наравоученија ваљана су и за садашњост. Имају ту чаробну моћ да с временом не бледе, већ постају све вреднија и животија. Своју филозофију је живео и писао, а његово просветитељство одликују истинске и вечне вредности. Замислимо каква би нам поученија и наравоученија мудри Доситеј понудио за наше време!

Доситеј је надживео своје доба. О томе сведоче поуздани познаваоци његовог дела. Јован Скерлић (1877–1914) оцењује: „Има великих писаца који с временом губе и чији спомен бледи. Доситеју Обрадовићу време је дало за право; нова проучавања га само подижу, и као писца и као човека; то је једини од наших најстаријих писаца који није застарео, и он нам је и идејама и погледима на непосредне народне потребе много ближи но многи писци који су после њега дошли, који су још јуче били [...]“

Поводом 150 година од објављивања прве Доситејево књиге, Павле Поповић (1868–1939) дао је и ову оцену: „Писати о Доситију Обрадовићу увек је на време. Данас, када је прошло више од 150 година од када се на светло дана појавила та његова прва књига, звучи чудно, али каснимо са поновним читањем Доситија. Доситије има пуно неоспорних заслуга. Али он је, уз то, и данас млад, свеж, жив, читак писац. Има писаца којима, као и Доситију, падне у њихово време врло велика и цењена књижевна и културна улога, али који, после одигране улоге, немају за нове генерације него само историјски и археолошки интерес. Доситије није од њих.“¹

¹ Павле Поповић, *Нова књижевност I – од Доситије до Вука и Стерије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, стр. 186.

XX век изнедрио је комунизам, фашизам и тоталитарни либерализам. То је доба вере у идеологије, чији је циљ да сви размишљају на исти начин и да им целокупни народ постане следбеник. Кажу да је наше доба век у коме ће владати вештачка интелигенција. Време без вере и просвећеног човековог разума. Ако се угаси вера, и на њој заснован систем моралних вредности, ако се изгуби смисао за лепо и ако се одрекнемо здравог разума, шта нам је остало? Од нас се очекује да гледамо, али не и да читамо, да чујемо, али не и да размишљамо и разумемо. Неопходно нам је да очувамо веру, рехабилитујемо здрав разум и поновимо ренесансу у уметности. Враћајући се Доситеју, крећемо у ново просветитељство.

Исак Њутн (1643–1727) каже да види можда више, даље од других, јер стоји на раменима дивова. Доситеј је један од њих, див нашег духовног и културног наслеђа. Од њега не треба очекивати детаљну мапу, али нам он сигурном руком показује правац, саветује нас и учи како да сами пронађемо прави и исправан пут којим ћемо корачати.

Овај рукопис позива на то да Доситеја поново читамо и да се поново запитамо какво би нам поученије и наравоученије он предочио за наше доба. Уједно, то је и одговор на питање које је овај наш народни учитељ поставио: „Чему се има надати за живота онај који што пише и за живота издаје?“²

Средином 2023. године изабран сам за председника Савета Доситејеве задужбине. Бити повезан са Доситејевим именом – за мене је велика част. Савет задужбине окупио је у свом саставу представнике дела српске културне елите и најважнијих националних институција, као што су: ВС, Матица српска,

² Доситеј Обрадовић, *Сабрана дела Доситеја Обрадовића*, Књ. IV, Задужбина Доситеј Обрадовић, Београд, 1961, стр. 10.

РТС, САНУ, СКЗ, СПЦ, Универзитетска библиотека, као и угледних српских предузећа.³

Рад у Задужбини пружио ми је прилику да пажљиво саслушам и разговарам са неким од најбољих познавалаца Доситејеве мисли и његовог дела. Прочитао сам *Сабрана дела* Доситеја Обрадовића, која је објавила Задужбина, као и готово све значајне радове посвећене њему. Прихватио сам овај положај верујући да је дошло време да се као друштво окренемо Доситеју, а надајући се да у томе могу дати лични допринос.

Посебно бих издвојио речи Михајла Пупина (1854–1935) из писма Тихомиру Остојићу (1865–1921), поводом стогодишњице Доситејеве смрти: „Доситејевски идеали су нам потребни као гладном кора хлеба.“ Ови есеји су плод жеље да се пронађе правац којим би нас Доситеј својим непролазним делом повео данас. „Макар и штапом“, како стихом рече Љубивоје Ршумовић у предговору ове књиге.

Немачки филозоф Лесинг (1729–1781) убаја се у Доситејеве духовне узоре. Андра Николић подсећа на његово

³ Александар Јерков, редовни професор Филолошког факултета у Београду, управник Универзитетске библиотеке *Светиозар Марковић*; Аца Марковић, Агенција за енергетику; Александар Раствојић, директор Историјског института; Ана Ђосић, књижевник; Бранислав Баховић, директор фирме *Трансиорџинијег*; Војислав Јелић, професор Филозофског факултета у Београду; Душко Бабић, управник Српске књижевне задруге; Драган Станић, председник Матице српске; Душан Иванић, професор емеритус Филолошког факултета у Београду; Драган Симеуновић, академик, професор Факултета политичких наука у Београду; Дарко Танасковић, академик, проф. Филолошког факултета у Београду; Душица Милановић, главни уредник часописа *Српска мисао*; Душанка Ђого, директор фирме *Moon&Stars*; Зоран Живковић, уредник РТС-а; Јадранка Јовановић, оперски уметник и посланик у Скупштини Републике Србије; Јован Тулибрк, владика СПЦ; Љубодраг Димић, академик, САНУ; Љубивоје Ршумовић, песник; Љиљана Капор, председник Фондације *Момо Кајор*; Мирјана Драгаш, управник Задужбине *Доситеј Обрадовић*; Марко Недић, књижевник и књижевни историчар; Милета Гајић, привредник, *Naue – Opticus*; Мирко Васиљевић, професор емеритус Правног факултета у Београду; Матија Бећковић, академик, САНУ; Михаило Зоговић, генерал Војске Србије, начелник Управе за односе са јавношћу; Миљивоје Недимовић, пуковник МУП-а, начелник Одељења за контролу полиције; Радомир Путник, писац и драматург; Славо Гордић, професор Филолошког факултета у Новом Саду; Славенко Терзић, академик, САНУ; Станка Пејановић, потпредседник компаније *Hisense*; Славица Вучковић, сувласник компаније *Алева*; др Снежана Илић, професор књижевности.

упозорење: „Бојим се да од пуно хвале не буде мало читања.“⁴ Стога се уз све похвале Доситеју треба држати и ове поруке и позива Андре Николића: „Јесте ли читали Доситеја? Ако нисте читали, треба да га читате. Ако сте читали, треба да га опет читате. А ма колико пута да сте га читали, треба да чувате његове књиге: метните их на најбоље место у вашој домаћој библиотеци, нека их одмах нађу и нека их одмах читају ваши млађи чим прирасту.“⁵

Као узор, Доситеј нам је потребан још увек, поново, а можда и више него икада раније. Живимо у времену када нам медији безобзирно намећу негативне јунаке. Идоле без вредности, с оне стране знања и морала. Доситеј као пример јесте важан како би његови следбеници сачували доситејевску линију наше националне културе. Особине својствене његовој личности јесу трајан и непоновљив узор за стварање српског културног обрасца. Доситеј је учитељ и васпитач, полиглот и ерудита, добротинитељ и дародавац. Родољуб којем је омладина увек на првом месту. Учењак, али и моралиста. Био је препознатљив по својој благости, но када је требало, показао би велику храброст. Човекољубац којег је одликовала, како пише Слободан Јовановић (1869–1958), чувствителност – сентименталност једног Русоа.

Ту запостављену песничку и сентименталну страну Доситејеве личности описао је Владан Десница (1905–1967) у есеју *Један њоїлед на личности Досиїејеву*. Књижевник надахнуто говори о Доситеју као о нашем највећем оптимисти. Десница тврди како је дух Доситејевог времена, чији је он био један од најсјајнијих одјека, прекрио и ставио у други план

⁴ Андра Николић, *Књижевни радови*, Српска књижевна задруга, Београд, 1938, стр. 248.

⁵ Исто, стр. 247.

његову главну сентименталну и песничку страну. Он пише: „Доситеј је изразито пјесничка нарав. По својој осећајности, по пријемљивости за утиске, по свом ведром и дјетињском оптимизму, до примитивности непосредан и једноставан у изражавању осећаја, лака заноса – он је од природе био предодређен за пјесника. Он је пјесник цијелим животом, цијелим склопом душе, цијелим начином осјећања и назирањем на свијет.“⁶

Професор Драган Симеуновић, у књизи *Нововековне политичке идеје у Срба*, закључује: „И поред дужног спомена наших првих нововековних великана, морамо рећи да је први чије су књиге стигле до народа, и тиме из намераване закорачиле у реалну просветитељску мисију, био Димитрије Обрадовић, наречени у калуђерству Доситеј.“⁷

„Отпор Доситејевог дјела пролазности и пропадљивости, обнављање интересовања за његове текстове потврђује да се ради о опусу који је успостављао везу с различитим епохама, културама и типовима читалаца“⁸ написао је професор Душан Иванић у књизи *Српском народу или слободно мислији*. У вези с тим, он каже и следеће: „Доситејево дјело се објавило на освиту модерне српске културе и постало њено свјетовно јеванђеље.“

Просветитељство се може посматрати и као филозофски покрет XVIII века. Такође, Доситеј као симбол Срба може се проучавати кроз литерарна својства сопственог дела и историјску улогу у времену у којем је живео. Професор Јован

⁶ Владан Десница, *Један поглед на личности Доситејеву*, у: *Есеји, кришике, поједи*, Загреб, 1975, стр. 19.

⁷ Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије и Историјски архив Београда, Београд, 2000, стр. 15.

⁸ Доситеј Обрадовић, *Српском народу или слободно мислији*, изабрао и прир. Иванић Душан, *Задужбина Доситеј Обрадовић*, Београд, 2012, стр. 25–27.

Деретић у својој *Културној историји Срба* одређује временски оквир Доситејевог доба у период од последње три деценије XVIII и две почетне деценије XIX века. Стога овај рад није писан са таквом културно-историјском намером. Текст се односи на просветитељство као недовршени пројекат који још траје. Идеју просвећивања! Тежиште овог рукописа јесте на просветитељским идејама Доситеја и његових следбеника, с обзиром на значај који оне имају данас. Овакав приступ је засигурно субјективнији, непрецизнији, али верујем да је веома потребан. Кад год се поведе реч о Доситеју, имам утисак да нас он још једном подсећа на важност књиге, школе и васпитања, а да државу опомиње како треба „да пружи дужно поштовање људима од пера“⁹, како је у *Филозофским њисма* то изразио Волтер.

Димитрије Обрадовић остаће упамћен по монашком имену Доситеј, које у свом изворном облику на грчком значи Богомдан. Има у томе симболике, јер се он међу Србима појавио после дугог лутања по Европи, готово ниоткуда, а ипак у одсудном тренутку, као да га је провиђење послало. Са собом је носио књиге, а новчану помоћ дао је српским устаницима.

Доситејев значај далеко превазилази његово писано наслеђе. Епохална улога нашег највећег просветитеља пре свега је у огромном утицају који су његове идеје, као и идеје његових следбеника, оствариле до данас. Када је реч о нашој култури, Доситеј је заслужио епитет српског Сократа.

На стаблу европске духовности, које је дало најблиставије плодове, Доситеј је наша српска грана. Пред његовим следбеницима налазе се нови изазови. Потребни су зато нови

⁹ Волтер, *Филозофска њисма*, Модерна, Београд, 1992, стр. 110.